Жукова Анна, професор кафедри іноземних мов Національної військової академії імені гетьмана Петра Сагайдачного, Україна, https://orcid.org/0000-0002-7292-1605

Zhukova Anna, Professor, Department of Foreign Languages, National Army Academy named after Hetman Petro Sahaidachny, Ukraine, https://orcid.org/0000-0002-7292-1605

ОБОРОННА СВІДОМІСТЬ І ДЕРЖАВНИЦЬКА ПОЗИЦІЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПІСЛЯ 2022 РОКУ

DEFENCE CONSCIOUSNESS AND STATE-BUILDING POSITION OF STUDENTS OF HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE LIGHT OF UKRAINIAN LEGISLATION ADOPTED AFTER 2022

Анотація

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України перетворила оборонну свідомість громадян із педагогічного ідеалу на юридично визначений складник національної безпеки. У статті проаналізовано законодавчі та підзаконні акти, ухвалені в Україні після 24 лютого 2022 року, що визначають зміст, мету й механізми формування оборонної свідомості та державницької позиції курсантів і слухачів вищих військових навчальних закладів. Дослідженням охоплено Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022), Закон «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» (2023), закони № 3633-IX та № 3724-IX (2024) щодо системи підготовки громадян до військової служби й базової

загальновійськової підготовки, а також стратегічні та програмні документи Кабінету Міністрів України і Міністерства освіти і науки України. Застосовано формально-юридичний, порівняльно-правовий і системний методи, контент-аналіз нормативних текстів. Встановлено, що вперше у вітчизняному законодавстві поняття оборонної свідомості отримало правове закріплення через дефініцію військово-патріотичного виховання, а державницька позиція розкривається через комплекс ціннісних орієнтирів: суверенітет, національну ідентичність, історичну пам’ять, верховенство права та готовність до національного спротиву. Запропоновано чотирикомпонентну модель оборонної свідомості майбутніх офіцерів (ціннісно-мотиваційний, когнітивно-правовий, діяльнісно-поведінковий і рефлексивний компоненти) та визначено правові норми, що забезпечують кожен із них. Виявлено прогалини: відсутність спеціальних положень щодо вищих військових навчальних закладів в ідентитарному законодавстві та критеріїв оцінювання сформованості оборонної свідомості. Обґрунтовано напрями вдосконалення нормативного регулювання й освітніх програм військових закладів вищої освіти.

Ключові слова: оборонна свідомість, державницька позиція, курсанти, вищі військові навчальні заклади, військово-патріотичне виховання, національна ідентичність, національний спротив, законодавство України.

Abstract

The full-scale armed aggression of the russian federation against Ukraine has turned the defence consciousness of citizens from a pedagogical ideal into a legally defined component of national security. The article analyses the legislative and regulatory acts adopted in Ukraine after 24 February 2022 that shape the content, goals and mechanisms of forming defence consciousness and a state-building position among cadets and other students of higher military educational

institutions. The study covers the Law of Ukraine “On the Basic Principles of State Policy in the Sphere of Affirmation of Ukrainian National and Civic Identity” (2022), the Law “On the Condemnation and Prohibition of Propaganda of russian Imperial Policy in Ukraine and the Decolonisation of Toponymy” (2023), the Laws No. 3633-IX and No. 3724-IX (2024) on the system of training citizens for military service and basic general military training, as well as strategic and programme documents of the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Ministry of Education and Science. Methods of formal legal, comparative and systemic analysis, together with content analysis of normative texts, are applied. It is established that, for the first time in national legislation, the concept of defence consciousness has received a legal anchor through the definition of military-patriotic education, while the state-building position is revealed through a set of value guidelines: sovereignty, national identity, historical memory, the rule of law and readiness for national resistance. A four-component model of defence consciousness of future officers (value-motivational, cognitive-legal, activity-behavioural and reflexive components) is proposed, and the legal norms that underpin each component are identified. Gaps are highlighted, namely the absence of specific provisions on higher military educational institutions in the identity legislation and the lack of criteria for assessing the formation of defence consciousness. Directions for improving regulations and educational programmes of military universities are substantiated.

Keywords: defence consciousness, state-building position, cadets, higher military educational institutions, military-patriotic education, national identity, national resistance, legislation of Ukraine.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Війна, яку російська федерація розв’язала у 2014 році й перевела у фазу

повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, радикально змінила уявлення українського суспільства про природу безпеки. Стало очевидним, що обороноздатність держави визначається не лише кількістю озброєння та чисельністю війська, а й внутрішньою готовністю громадян усвідомлено захищати суверенітет, територіальну цілісність і демократичний устрій. Саме тому поняття «оборонна свідомість» і «державницька позиція» перемістилися з поля публіцистики та педагогічної риторики до тексту законів.

Особливе місце в цьому процесі посідають здобувачі освіти вищих військових навчальних закладів (далі – ВВНЗ). Курсант є водночас студентом і військовослужбовцем: він засвоює освітню програму, складає присягу, виконує вимоги статутів і вже в найближчій перспективі стає командиром, відповідальним за життя підлеглих та виконання бойових завдань. Від того, наскільки глибоко сформовано його оборонну свідомість і державницьку позицію, залежить не лише особиста мотивація до служби, а й морально-психологічний стан підрозділів, якими він керуватиме. Офіцер у сучасній армії виступає транслятором цінностей: його світоглядні орієнтири безпосередньо впливають на стійкість особового складу до інформаційно-психологічних операцій противника.

Водночас законодавство, ухвалене після 2022 року, формувалося в умовах воєнного стану, динамічно й часто в режимі реагування на нагальні виклики. Нормативні положення, що стосуються формування оборонної свідомості, розпорошені між законами про національну ідентичність, національний спротив, військовий обов’язок, освіту, деколонізацію, а також численними постановами уряду та відомчими наказами. Для керівників і науково-педагогічних працівників ВВНЗ це створює проблему: бракує цілісного бачення того, якими саме правовими нормами обґрунтовано виховну роботу з курсантами, які цінності законодавець визначив базовими

та за якими критеріями можна оцінити результат. Отже, наукове осмислення нормативного підґрунтя формування оборонної свідомості та державницької позиції здобувачів вищої військової освіти є актуальним завданням, що має як теоретичне, так і безпосереднє практичне значення для системи військової освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика військово-патріотичного виховання має тривалу традицію у вітчизняній педагогіці, однак після 2022 року дослідницький фокус помітно змістився в бік правових і безпекових вимірів. І. Шопіна та М. Салій розглядають військово-патріотичне виховання дітей і молоді як складник підготовки до військової служби саме з правового погляду, наголошуючи на потребі узгодження норм різних законів [14, с. 38]. В. Малюга, Ю. Костенко та М. Герасименко здійснили ґрунтовний аналіз нормативної бази військово-патріотичного виховання в системі загальновійськової підготовки громадян до національного спротиву, виявили прогалини й розбіжності між чинними актами та запропонували шляхи їх усунення [13, с. 237–240].

Колектив Інституту проблем виховання НАПН України (І. Бех, Л. Канішевська, Р. Малиношевський) обґрунтував стратегічні орієнтири військово-патріотичного виховання в системі освіти, зосередивши увагу на ціннісному ядрі цього процесу та його наступності на різних освітніх рівнях [15]. Проблеми національно-патріотичного виховання безпосередньо у ВВНЗ висвітлює А. Полянська, яка окреслює основні завдання, напрями та виклики формування національної свідомості майбутніх військових фахівців [16]. Окремі аспекти формування громадянської та державницької позиції курсантів розкрито в дисертаційних дослідженнях, присвячених національній свідомості майбутніх офіцерів прикордонного відомства та військово-патріотичному вихованню у військових закладах вищої освіти.

Разом із тим аналіз публікацій засвідчує, що більшість праць або мають загальнопедагогічний характер і розглядають молодь загалом, або зосереджуються на окремих нормативних актах. **Невирішеною частиною загальної проблеми** залишається комплексний аналіз сукупності законодавчих і підзаконних актів, ухвалених після 2022 року, саме з позиції їхнього впливу на формування оборонної свідомості та державницької позиції курсантів ВВНЗ, а також вироблення моделі, яка поєднувала б правові норми з компонентами цієї свідомості.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу законодавства України, ухваленого після 2022 року, розкрити правовий зміст понять «оборонна свідомість» і «державницька позиція», визначити нормативні засади їх формування у здобувачів освіти вищих військових навчальних закладів, запропонувати структурну модель оборонної свідомості майбутніх офіцерів та окреслити напрями вдосконалення правового регулювання й освітньої практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відправною точкою аналізу є конституційна норма, згідно з якою захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян (ст. 65 Конституції України) [1]. Проте конституційний обов'язок сам по собі не гарантує внутрішньої готовності особи до його виконання. Для того щоб обов'язок перетворився на переконання, необхідний цілеспрямований процес формування відповідної свідомості, і саме цей процес став предметом правового регулювання в період повномасштабної війни.

1. Концептуальні засади всеохоплюючої оборони. Логіка законодавства після 2022 року значною мірою спирається на доктринальні документи, ухвалені напередодні вторгнення. Стратегія воєнної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 25.03.2021 № 121/2021, запровадила модель всеохоплюючої оборони на засадах

стримування, стійкості та взаємодії [7]. Закон України «Про основи національного спротиву» від 16.07.2021 № 1702-IX, що набрав чинності 1 січня 2022 року, визначив складовими національного спротиву територіальну оборону, рух опору та підготовку громадян України до національного спротиву, а його метою – підвищення обороноздатності держави й надання обороні всеохоплюючого характеру [2]. Війна перевірила ці моделі на практиці та довела ключову тезу: всеохоплююча оборона неможлива без масової оборонної свідомості. Для ВВНЗ це означає, що випускник має бути не лише фахівцем з військової справи, а й організатором взаємодії з силами територіальної оборони, волонтерськими та громадськими структурами, тобто носієм і поширювачем оборонної культури.

2. Легалізація поняття «оборонна свідомість». Ключовим актом у досліджуваній сфері є Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13.12.2022 № 2834-IX, який набрав чинності 1 січня 2023 року [3]. Закон визначає державну політику у сфері ідентичності як складову забезпечення національної безпеки та вперше закріплює поняття «українська національна ідентичність», «громадянська ідентичність», «військово-патріотичне виховання», «громадянсько-патріотичне виховання», «громадянська освіта», «громадянські компетентності».

Принципове значення для нашого дослідження має дефініція військово-патріотичного виховання, яке законодавець тлумачить як наскрізний виховний процес, спрямований на формування у громадян України оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, підвищення суспільної значущості та поваги до військової служби, мотивації громадян до набуття ними необхідних компетентностей у сфері безпеки і оборони [3]. Таким чином, оборонна свідомість уперше постає не як публіцистична

категорія, а як нормативно визначений результат державної політики. Складовими цієї політики закон називає національно-патріотичне виховання, військово-патріотичне виховання та громадянську освіту, а її ціннісною основою – суспільно-державні (національні) цінності України.

З огляду на це можна запропонувати робоче визначення: **оборонна свідомість здобувача вищої військової освіти** – це інтегральна якість особистості, що поєднує усвідомлення цінності державного суверенітету й національної ідентичності, знання правових засад оборони держави, внутрішню мотивацію до її захисту та готовність до практичних дій у сфері безпеки й оборони, зокрема до керівництва підлеглими в умовах збройної боротьби. **Державницька позиція** в цьому контексті – це стійке ціннісне ставлення особи до Української держави як до найвищої спільної цінності, що виявляється в ототожненні власних інтересів із національними, лояльності до конституційного ладу, відповідальності за долю держави та неприйнятті будь-яких форм колоніальної залежності. Якщо оборонна свідомість відповідає на питання «як і чому я захищаю державу?», то державницька позиція – на питання «що для мене означає держава і яке моє місце в ній?».

3. Деколонізаційний вимір державницької позиції. Важливим кроком у формуванні ціннісного простору стало ухвалення Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» від 21.03.2023 № 3005-IX, що набрав чинності 27 липня 2023 року [4]. Закон визнає російську імперську політику злочинною, забороняє її пропаганду та символіку, встановлює порядок усунення відповідних назв і символів із публічного простору. Для військової освіти цей акт має особливе значення. Протягом тривалого часу військова традиція, термінологія, символіка та навіть назви навчальних закладів і військових частин несли відбиток імперської й радянської спадщини. Деколонізація

військової ідентичності – перехід до національних військових традицій від княжої доби, козацтва, армії УНР, Української повстанської армії до захисників незалежності XXI століття – є невід'ємною складовою державницької позиції курсанта. Офіцер, який усвідомлює тяглість української військової традиції, значно стійкіший до ворожих наративів про «спільну історію» та «братні народи».

4. Стратегічне та програмне забезпечення. Положення Закону № 2834-IX деталізовано у стратегічних документах уряду. Постановою Кабінету Міністрів України від 15.12.2023 № 1322 схвалено Стратегію утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затверджено операційний план заходів з її реалізації [8]. Серед цілей Стратегії – утвердження ідентичності на основі національних цінностей, формування оборонної свідомості, громадянської стійкості та соціальної відповідальності. Постановою Кабінету Міністрів України від 30.07.2024 № 864 затверджено Державну цільову соціальну програму з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року, яка містить вимірювані показники, зокрема збільшення частки громадян, які пишаються своїм українським походженням та/або громадянством [10]. Наявність кількісних індикаторів є принципово новим підходом, оскільки відкриває можливість оцінювати результативність виховної роботи, а не лише фіксувати кількість проведених заходів.

У системі освіти відповідні завдання конкретизовано наказом Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527, яким затверджено Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України та заходи з її реалізації до 2025 року [12]. Концепція виокремлює громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання, а метою визначає становлення самодостатнього

громадянина-патріота, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків. Показово, що Указом Президента України від 04.09.2024 № 608/2024 визнано таким, що втратив чинність, попередній Указ про Стратегію національно-патріотичного виховання 2019 року [11]: держава свідомо перейшла від моделі «патріотичного виховання» до ширшої моделі «утвердження національної та громадянської ідентичності», у якій військово-патріотичний складник чітко пов'язано з обороною.

5. Система підготовки громадян до військової служби. У 2024 році законодавець вибудував цілісну вертикаль підготовки громадян до військової служби. Законом України від 11.04.2024 № 3633-IX, який набрав чинності 18 травня 2024 року, Закон «Про військовий обов'язок і військову службу» доповнено статтею 10-1 про базову загальновійськову підготовку, що включається до навчальних планів закладів вищої освіти як окрема навчальна дисципліна [5; 6]. Порядок її проведення затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21.06.2024 № 734 [9]. Законом України від 22.05.2024 № 3724-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення системи підготовки громадян України до військової служби» до складу цієї системи віднесено національно-патріотичне та військово-патріотичне виховання, початкову та базову загальновійськову підготовку, підготовку у військових ліцеях тощо; зміни внесено до законів «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про оборону України», «Про освіту», «Про основи національного спротиву» [17].

Для ВВНЗ ці новели мають подвійне значення. По-перше, вони закріплюють військово-патріотичне виховання як юридично обов'язковий, а не факультативний складник підготовки. По-друге, курсанти ВВНЗ стають провідною ланкою багаторівневої системи: частина з них уже пройшла «Захист України» в школі чи навчалася у військових ліцеях, а після випуску саме вони, як офіцери, організовуватимуть базову загальновійськову

підготовку та військово-патріотичне виховання цивільної молоді. Отже, оборонна свідомість курсанта має бути не лише сформованою, а й «транслювальною» – він повинен уміти передавати цінності іншим. Окремо слід згадати постанову Кабінету Міністрів України від 02.04.2024 № 371, яка врегулювала залучення особового складу сил безпеки і сил оборони до заходів військово-патріотичного виховання [18], – це створює правову основу для участі курсантів як інструкторів і наставників.

Узагальнення нормативних актів, ухвалених після 2022 року, наведено в таблиці 1.

Таблиця 1 – Нормативно-правові акти України після 2022 року, що визначають засади формування оборонної свідомості та державницької позиції курсантів

№	Нормативно-правовий акт	Положення, значущі для формування оборонної свідомості й державницької позиції курсантів
1	Закон України «Про основи національного спротиву» від 16.07.2021 № 1702-IX (набрав чинності 01.01.2022)	Визначає складові національного спротиву (територіальна оборона, рух опору, підготовка громадян) та мету – надання обороні всеохоплюючого характеру; закладає модель «кожен громадянин – учасник оборони».
2	Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13.12.2022 № 2834-IX	Уперше легалізує поняття оборонної свідомості через дефініцію військово-патріотичного виховання; визначає складники політики: національно-патріотичне, військово-патріотичне виховання та громадянську освіту.
3	Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в	Визнає російську імперську політику злочинною; формує деколонізаційну складову державницької позиції та історичної пам’яті.

№	Нормативно-правовий акт	Положення, значущі для формування оборонної свідомості й державницької позиції курсантів
	Україні і деколонізацію топонімії» від 21.03.2023 № 3005-IX	
4	Постанова КМУ від 15.12.2023 № 1322 (Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності до 2030 р.)	Задає стратегічні цілі: утвердження ідентичності на основі національних цінностей, формування оборонної свідомості й громадянської стійкості.
5	Закон України від 11.04.2024 № 3633-IX (набрав чинності 18.05.2024)	Доповнює Закон «Про військовий обов'язок і військову службу» ст. 10-1 про базову загальновійськову підготовку в закладах вищої освіти.
6	Закон України від 22.05.2024 № 3724-IX (набрав чинності 20.06.2024)	Формує цілісну систему підготовки громадян до військової служби, до якої належать національно-патріотичне та військово-патріотичне виховання.
7	Постанова КМУ від 21.06.2024 № 734; постанова КМУ від 30.07.2024 № 864	Порядок базової загальновійськової підготовки здобувачів вищої освіти; Державна цільова соціальна програма з утвердження ідентичності до 2028 р. з вимірюваними показниками.

Джерело: складено автором на основі [2–6; 8–10].

6. Модель оборонної свідомості здобувачів вищої військової освіти. Аналіз наведених актів дає змогу запропонувати чотирикомпонентну модель оборонної свідомості курсанта, у якій кожен компонент має власне нормативне підґрунтя.

Ціннісно-мотиваційний компонент охоплює ставлення до державного суверенітету, української мови, історичної пам'яті, символів держави як до особистісних цінностей, а також внутрішню мотивацію до військової

служби. Його нормативною основою є ціннісні орієнтири, визначені Законом № 2834-IX, і деколонізаційні положення Закону № 3005-IX [3; 4]. Саме цей компонент становить ядро державницької позиції.

Когнітивно-правовий компонент передбачає знання конституційних засад оборони, законодавства про національний спротив, міжнародного гуманітарного права, правового статусу військовослужбовця, а також розуміння природи гібридної агресії та інформаційних загроз. Правовою основою є Конституція України, закони № 1702-IX, № 3724-IX, Стратегія воєнної безпеки [1; 2; 7; 17]. Для курсанта знання права є не абстрактною вимогою: дотримання норм міжнародного гуманітарного права – ознака цивілізаційного вибору, що відрізняє українське військо від армії агресора.

Діяльнісно-поведінковий компонент виявляється в реальній поведінці: сумлінному виконанні службових обов'язків, дисциплінованості, ініціативності, участі в заходах військово-патріотичного виховання, волонтерській та наставницькій діяльності. Його підґрунтям є норми про систему підготовки громадян до військової служби та про залучення військовослужбовців до виховних заходів [5; 17; 18].

Рефлексивний компонент означає здатність курсанта критично оцінювати власну світоглядну позицію, розпізнавати маніпулятивні впливи, аналізувати бойовий досвід і коригувати поведінку. Нормативно цей компонент найменш забезпечений: законодавство визначає цілі, але майже не містить вимог щодо формування критичного мислення та медіаграмотності саме військовослужбовців. Водночас Стратегія утвердження ідентичності акцентує на громадянській стійкості [8], що може слугувати правовою точкою опори для розвитку цього компонента.

7. Прогалини правового регулювання. Проведений аналіз дозволяє виокремити низку проблем. По-перше, ідентитарне законодавство має загальносуспільний характер і майже не містить спеціальних норм щодо

ВВНЗ, де виховний процес поєднується з військовою службою, діють статутні відносини та специфічний правовий статус курсанта. По-друге, відсутні затверджені критерії й показники сформованості оборонної свідомості здобувачів вищої військової освіти; програмні індикатори [10] розраховано на населення загалом. По-третє, як слушно зауважують дослідники, між окремими актами щодо військово-патріотичного виховання зберігаються розбіжності в термінології та розподілі повноважень [13, с. 243]. По-четверте, законодавство недостатньо враховує роль ветеранів війни та бойового досвіду як ресурсу виховання, хоча саме безпосередня взаємодія курсантів із фронтовиками є одним із найдієвіших чинників формування оборонної свідомості.

8. Напрями вдосконалення. З метою усунення виявлених прогалин доцільно: розробити відомчий нормативний акт Міністерства оборони України щодо утвердження національної та громадянської ідентичності у ВВНЗ, який конкретизував би положення Закону № 2834-IX з урахуванням специфіки військової служби; запровадити наскрізну компетентність «оборонна свідомість і державницька позиція» до стандартів вищої освіти за спеціальностями галузі «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону»; затвердити критерії та діагностичний інструментарій оцінювання сформованості компонентів оборонної свідомості; нормативно закріпити інститут ветеранського наставництва у ВВНЗ; інтегрувати деколонізаційну складову в курси військової історії та історії військового мистецтва; передбачити підготовку курсантів як інструкторів базової загальновійськової підготовки та організаторів військово-патріотичного виховання цивільної молоді.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Законодавство України, ухвалене після 2022 року, сформувало якісно новий правовий простір для виховання захисників

держави. Вперше поняття оборонної свідомості отримало нормативне закріплення через дефініцію військово-патріотичного виховання в Законі № 2834-IX, а державницька позиція розкривається через систему суспільно-державних цінностей, деколонізаційну політику та ідею всеохоплюючої оборони. Закони № 3633-IX і № 3724-IX вибудували багаторівневу систему підготовки громадян до військової служби, в якій курсанти ВВНЗ посідають ключове місце – як об'єкт виховання та як майбутні суб'єкти, що передаватимуть оборонні цінності іншим.

Запропонована чотирикомпонентна модель оборонної свідомості (ціннісно-мотиваційний, когнітивно-правовий, діяльнісно-поведінковий і рефлексивний компоненти) дає змогу пов'язати правові норми з педагогічними цілями та планувати виховну роботу у ВВНЗ на законодавчо обґрунтованих засадах. Водночас виявлено прогалини, зокрема брак спеціальних норм щодо ВВНЗ та критеріїв оцінювання результатів, що потребує подальшого вдосконалення нормативної бази.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в емпіричному вивченні рівнів сформованості оборонної свідомості курсантів різних курсів і видів військ, розробленні діагностичного інструментарію, а також у порівняльному аналізі досвіду держав – членів НАТО, насамперед країн Балтії, Польщі та Фінляндії, у сфері формування оборонної свідомості майбутніх офіцерів.

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 30.09.2026).

2. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20 (дата звернення: 30.09.2026).

3. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20 (дата звернення: 30.09.2026).

4. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії : Закон України від 21.03.2023 № 3005-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20 (дата звернення: 30.09.2026).

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку : Закон України від 11.04.2024 № 3633-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20 (дата звернення: 30.09.2026).

6. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12 (дата звернення: 30.09.2026).

7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» : Указ Президента України від 25.03.2021 № 121/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021 (дата звернення: 30.09.2026).

8. Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках : постанова Кабінету Міністрів України від 15.12.2023 № 1322. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-п (дата звернення: 30.09.2026).

9. Про затвердження Порядку проведення базової загальновійськової підготовки громадян України, які здобувають вищу освіту, та поліцейських : постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2024 № 734. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/734-2024-п (дата звернення: 30.09.2026).

10. Про затвердження Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року : постанова Кабінету Міністрів України від 30.07.2024 № 864. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/864-2024-п (дата звернення: 30.09.2026).

11. Про Стратегію національно-патріотичного виховання : Указ Президента України від 18.05.2019 № 286/2019 (втратив чинність на підставі Указу Президента України від 04.09.2024 № 608/2024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019 (дата звернення: 30.09.2026).

12. Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641 : наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86595/ (дата звернення: 30.09.2026).

13. Малюга В., Костенко Ю., Герасименко М. Військово-патріотичне виховання в системі загальновійськової підготовки громадян України до національного спротиву: стан нормативної бази, проблеми та шляхи їх вирішення. *Military Science*. 2024. Т. 2, № 3. С. 235–246. DOI: https://doi.org/10.62524/msj.2024.2.3.19.

14. Шопіна І., Салій М. Військово-патріотичне виховання дітей та молоді як складова підготовки до військової служби: правовий погляд. *Інтернаука. Серія: Юридичні науки*. 2023. № 6 (64). С. 37–41.

15. Бех І. Д., Канішевська Л. В., Малиношевський Р. В. Стратегія військово-патріотичного виховання дітей та молоді в системі освіти України:

реалії та орієнтовні позиції. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023. Т. 5, № 2. С. 1–7.

16. Полянська А. Роль національно-патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладах. *Методологія сучасних наукових досліджень* : зб. наук. праць учасників XXI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27–28 берез. 2025 р.). Харків, 2025. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15814942.

17. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення системи підготовки громадян України до військової служби : Закон України від 22.05.2024 № 3724-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3724-20 (дата звернення: 30.09.2026).

18. Про затвердження Порядку використання (залучення) особового складу, ресурсів та засобів сил безпеки і сил оборони, забезпечення заходів безпеки, медичного забезпечення під час здійснення заходів військово-патріотичного виховання : постанова Кабінету Міністрів України від 02.04.2024 № 371. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/371-2024-п (дата звернення: 30.09.2026).

References

1. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. (1996, June 28). No. 254k/96-VR. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр [in Ukrainian].

2. Pro osnovy natsionalnoho sprotyvu [On the foundations of national resistance]. Law of Ukraine No. 1702-IX. (2021, July 16). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20 [in Ukrainian].

3. Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti [On the basic principles of state policy in the sphere of affirmation of Ukrainian national and civic identity]. Law

of Ukraine No. 2834-IX. (2022, December 13). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20 [in Ukrainian].

4. Pro zasudzhennia ta zaboronu propahandy rosiiskoi imperskoi polityky v Ukraini i dekolonizatsiiu toponimii [On the condemnation and prohibition of propaganda of russian imperial policy in Ukraine and the decolonisation of toponymy]. Law of Ukraine No. 3005-IX. (2023, March 21). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20 [in Ukrainian].

5. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo okremykh pytan prokhodzhennia viiskovoi sluzhby, mobilizatsii ta viiskovoho obliku [On amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding military service, mobilisation and military registration]. Law of Ukraine No. 3633-IX. (2024, April 11). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20 [in Ukrainian].

6. Pro viiskovyi oboviazok i viiskovu sluzhbu [On military duty and military service]. Law of Ukraine No. 2232-XII. (1992, March 25). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12 [in Ukrainian].

7. Pro Stratehiiu voiennoi bezpeky Ukrainy [On the Military Security Strategy of Ukraine]. Decree of the President of Ukraine No. 121/2021. (2021, March 25). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021 [in Ukrainian].

8. Pro skhvalennia Stratehii utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti na period do 2030 roku [On approval of the Strategy for the affirmation of Ukrainian national and civic identity until 2030]. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1322. (2023, December 15). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-п [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia bazovoi zahalnoviiskovoi pidhotovky hromadian Ukrainy, yaki zdobuvaiut vyshchu osvitu, ta politseiskykh [On approval of the Procedure for basic general military training of citizens of Ukraine obtaining higher education and police officers]. Resolution of the Cabinet

of Ministers of Ukraine No. 734. (2024, June 21). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/734-2024-п [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy z utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti na period do 2028 roku [On approval of the State targeted social programme for the affirmation of Ukrainian national and civic identity until 2028]. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 864. (2024, July 30). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/864-2024-п [in Ukrainian].

11. Pro Stratehiiu natsionalno-patriotychnoho vykhovannia [On the Strategy of national-patriotic education]. Decree of the President of Ukraine No. 286/2019. (2019, May 18). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019 [in Ukrainian].

12. Pro deiaki pytannia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia v zakladakh osvity Ukrainy [On certain issues of national-patriotic education in educational institutions of Ukraine]. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 527. (2022, June 6). https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86595/ [in Ukrainian].

13. Maliuha, V., Kostenko, Yu., & Herasymenko, M. (2024). Viiskovo-patriotychne vykhovannia v systemi zahalnoviiskovoi pidhotovky hromadian Ukrainy do natsionalnoho sprotyvu: stan normatyvnoi bazy, problemy ta shliakhy yikh vyrishennia [Military and patriotic education in the general military training system for national resistance of the citizens of Ukraine: the regulatory framework state, issues and ways for solving them]. *Military Science, 2*(3), 235–246. https://doi.org/10.62524/msj.2024.2.3.19 [in Ukrainian].

14. Shopina, I., & Salii, M. (2023). Viiskovo-patriotychne vykhovannia ditei ta molodi yak skladova pidhotovky do viiskovoi sluzhby: pravovyi pohliad [Military-patriotic education of children and youth as a component of preparation for military service: a legal view]. *Internauka. Seriia: Yurydychni nauky, 6*(64), 37–41 [in Ukrainian].

15. Bekh, I. D., Kanishevska, L. V., & Malynoshevskyi, R. V. (2023). Stratehiia viiskovo-patriotychnoho vykhovannia ditei ta molodi v systemi osvity Ukrainy: realii ta oriientovni pozytsii [Strategy of military-patriotic education of children and youth in the education system of Ukraine: realities and guiding positions]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*, *5*(2), 1–7 [in Ukrainian].

16. Polianska, A. (2025). Rol natsionalno-patriotychnoho vykhovannia u vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladakh [The role of national-patriotic education in higher military educational institutions]. In *Metodolohiia suchasnykh naukovykh doslidzhen: Proceedings of the 21st International Scientific and Practical Conference* (Kharkiv, March 27–28, 2025). https://doi.org/10.5281/zenodo.15814942 [in Ukrainian].

17. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo udoskonalennia systemy pidhotovky hromadian Ukrainy do viiskovoi sluzhby [On amendments to certain laws of Ukraine on improving the system of training citizens of Ukraine for military service]. Law of Ukraine No. 3724-IX. (2024, May 22). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3724-20 [in Ukrainian].

18. Pro zatverdzhennia Poriadku vykorystannia (zaluchennia) osobovoho skladu, resursiv ta zasobiv syl bezpeky i syl oborony … pid chas zdiisnennia zakhodiv viiskovo-patriotychnoho vykhovannia [On approval of the Procedure for involving personnel, resources and means of the security and defence forces in military-patriotic education activities]. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 371. (2024, April 2). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/371-2024-п [in Ukrainian].